

Valentin Miklobusec

DEHUMANIZACIJA OBITELJI NAKON RASULA OBITELJSKE ZADRUGE

Pastoralni radnik mora poznavati opće životne i specifično ljudske prilike sredine u kojoj nastupa kao navjestitelj Radosne vijesti. Te su prilike satkane od geofizičkih, bioloških, socijalnih, političkih, kulturnih, vjerskih i drugih faktora. Svi ti faktori utječu na fizionomiju obitelji, a po njoj najizravnije na stvaranje ljudskog karaktera, po kojem je čovjek više ili manje spreman na prihvaćanje Evanđelja.

Za izradu ovog predavanja poslužio sam se:

- uspomenama iz svog rodnog kraja
- pripovijedanjem onih koje danas sve rjeđe susrećemo jer ih je sve manje
- bilješkama koje sam kao pastoralac pravio u stalnom doticaju s ljudima iz svih naših krajeva.

Za provjeru i nadopunu poslužio sam se knjigom: »Jugoslavenska porodica u transformaciji« od VERE ST. ERLICH, izdanom 1971. u nakladi »Liber« — Zagreb.

Cilj je predavanja da potakne na proučavanje konkretnih odnosa u braku i obitelji, koji su često dotle dehumanizirani da postaju za-preka postoralnom radu.

Privredna revolucija u Engleskoj i krvava previranja koja su 1787. zahvatila Francusku, razorila su povjerenje u »stare svetinje« i uzdrmala sve međuljudske odnose, našavši snažan odjek čak u obiteljskoj zajednici. Ta su previranja izravno ili neizravno probudila u ljudima jake idividualističke težnje. Svatko želi biti svoj gospodar, raditi za svoj račun, ukloniti iznad sebe svaku vlast. Na kolektivnom psihološkom planu rasplam-

sava se klasna i nacionalna svijest, a na individualnom psihološkom planu javlja se pojam slobodnog građanina, stvaraoca vlastite sudbine.

Nova životna shvaćanja doprla su i do hrvatskog etničkog prostora. Nošena od revolucionarne narodne inteligencije, državnih službenika i vojnika, zahvaćala su najprije područje u sklopu Austro-ugarske monarhije, a potom i ona pod višestoljetnom turskom okupacijom. Možemo ipak reći da je najveći dio agrarnih i stočarskih područja zahvaćen novim idejama putem doticaja s industrijskim centrima koji su razorili naturalnu trgovinu i putem doticaja s drugim narodima, običajima i kulturama u toku prvog i drugog svjetskog rata.

Mlade su generacije postale silno uzbuđene. Glavni motiv koji ih je pokretao u podsvijesti bila je oslobođena iskonska čovjekova težnja da bude slobodan i sam svoj gospodar. Čovjek želi aktivno stvarati, a ne samo pasivno primati svoju sudbinu.

Malo je u tim burnim vremenima bilo otvorenih duhova koji bi probuđeni dinamizam usmjeravali prema razvoju zrele ljudske ličnosti, sposobne da slobodno, samostalno i odgovorno prihvati borbu s vremenom koje se radalo. Većina je radije prihvatila ulogu kočničara, u želji da zaustavi razvoj i vrati stara »zlatna vremena«, umjesto da prihvati kormilo i usmjeruje razvoj prema novoj, iako neizvjesnoj budućnosti. To je neminovno dovelo do sukoba među generacijama, shvaćanjima i interesima, a taj sukob se žalosno odrazio i na obiteljskom planu, gdje su se sukobili otac i sin.

Odnosi između oca i sina

Ostvarivanje samostalnosti u obiteljskom krugu nužno je zadiralo u odnose između oca i sina kao stvarnog i potencijalnog nosioca vlasti. Za nas je važno poznavati te odnose jer odražavaju shvaćanje života u onom vremenu, a prema njima se prilagođivao i pastoralni rad. Znatan dio pastoralnog svećenstva se svojim nastupom više svrstao među čuvare starih struktura nego među predvodnike novog vremena. Četvrtu Božju zapovijed su veoma isticali, tumačeći je previše jednostrano kao Božje naređenje mladima i djeci da se pokoravaju roditeljima, koji su nepovredivi Božji namjesnici.

Očeva generacija utjelovljuje sve staro, prokušano, poznato i priznato u proizvodnji i potrošnji, pa i u upravi, vladanju i odgoju. Otac odgaja sina »u svom duhu«, za svoga nasljednika, želeći da na neki način u njemu nastavi svoj život. On ne vidi mogućnost drukčijeg svijeta od onog u kojem je sam živio i smatra da je za sina najbolje ako ga slijedi u »alatu i zanatu«. Gleda sina kao »drugo izdanje samoga sebe«. Mnogi su očevi to i postigli, ali to je značilo stagnaciju napretka, pa je narod pratio takvu pojavu rugalicom: »Gradi kotac ko i otac.«

Doba obiteljskih zadruga, kad otac nije bio vlasnik niti je davao oporuku, otišlo je u nepovrat. Tada je zadruga bila vlasnik i baštinik, a zakon prvorodstva je u muškoj lozi designirao starješinu. Sada imanje glasi na oca i on se do zadnjeg daha smatra gospodarom i daje oporuku, koja obično postaje pravovaljana tek po njegovoj smrti. Oporuke nisu uvijek bile pravedne i nepristrane pa su bile povod svađa i mržnje među baštinicima. Za mali komadić zemlje došlo bi i do bratoubojstva. U promijenjenim prilikama otac mora raditi do zadnjega časa jer u kući nema dovoljno radne snage, a ugled i vlast se ne mjere više po sijedoj glavi i proživljenim godinama, nego po punoj štali i krcatoj žitnici.

Sinovljeva generacija ima nove spoznaje o životu, radu, proizvodnji, potrošnji, štednji, upravi, vladanju, odgoju, ukratko o svemu. Strogoj kritici podvrgava ona stari sistem, ali ne vidi kako bi bez vlasti u rukama mogla uvesti išta novo. Stoga nastoji vlast zadobiti makar i silom.

U očima sina otac uvijek predugo živi i vlada, smanjujući tako njemu mogućnost da imanje, kuću i obitelj što prije uredi po svome shvaćanju. Tvornički strojevi ubrzavaju ritam života, a to i sina sili na žurbu. On vidi rješenje jedino u diobi od oca i u ekonomskom osamostaljenju. To opravdava tvrdnjom: »Dosta sam velik, ne treba mi više tutor!« »Hoću da budem svoj gazda, da me i svijet prizna.« Iz tih i sličnih izreka vidi se da je oca doživljavao više kao vlastodršca i skrbnika, kao zapreku vlastitoj punoljetnosti, nego kao oca. Sinovi su znali u tome jaka pretjerivati na svoju štetu i na žalost roditelja. Namjesto duha zajedništva koji je nekoć vladao u zadruzi, rasplamsao se individualizam i borba za osobni prestiž. Sukobio se auktoritet koji je nestajao s auktoritetom koji se rađao, generacija s generacijom, otac sa sinom. Taj sukob bio je zapravo napeta drama demokratizacije obiteljskih odnosa. Ta bi drama nerijetko prerasla u pravu tragediju, a njezini bi akteri ostali duboko ranjeni. Otupio im je duh, izgubili su osjećaj za plemenito, postali su skoro nesposobni za normalne međuljudske odnose.

Odnose koji su vladali između oca i sina u periodu nakon rasula obiteljske zadruge možemo svrstati u tri kategorije. Svaka od tih kategorija ima bezbroj nijansi jer su to više odnosi srdaca nego razuma, a svako srce kuca svojim posebnim ritmom.

1. kategorija: Odnos strahopoštovanja

U tu kategoriju spadaju odnosi kojima se iskazuje veliko poštovanje ocu kao glavi obitelji i namjesniku Božjem. Njegova je riječ svetinja. Daje mu se najčasnije mjesto kod stola — čelo stola — njega svi čekaju, on predmoli i prvi uzima jelo. Kad on govori, drugi šute, a kad nešto pita, mora mu se odgovoriti. To su zapravo navike prenesene iz zadružne obitelji, a zadržale su se dulje samo u zabitnijim planinskim krajevima sa stočarskom privredom.

2. kategorija: Odnos ravnopravnih

Ta kategorija odnosa prevladava u krajevima gdje je raspadanje obiteljskih zadruga prije počelo, dulje i mirnije teklo, tako da je prošlo bez težih sukoba između oca i sina. Ako je do sukoba i došlo, tragovi se nisu **zasjeku** tako duboko u dušu i srce, pa su i rane lakše zarasle. To vrijedi za krajeve otvorene svijetu, kao što je primorski pojas. Ondje su mladi nakon rasula zadruga obično odlazili u svijet i na taj način ostvarivali svoju samostalnost. Rijetko bi otac ucjenjivao sina baštinom, pa ni sin nije bio prisiljen da hini podložnost. Svađa s ocem bi za mlada čovjeka bila znak nesposobnosti, pa su je sinovi izbjegavali da se ne sramote. Uostalom, oni znaju da će im otac ionako sve ostaviti. Takva ravnodušnost uvjetovana je mogućnošću zarade izvan kuće, pa to dovodi do ravnopravnih odnosa između oca i sina.

3. kategorija: Odnos teško sukobljenih

Ta kategorija javlja se u većini naših poljoprivrednih krajeva neposredno nakon rasula zadruga, kad je otac postao gruntovni vlasnik kuće i zemljišta, materijalne baze za život. Novi oblici obiteljskih odnosa još nisu ustaljeni, a život je krenuo naprijed tako brzim tempom da se ljudi nisu ni stigli snaći. Sve je došlo pod udar naglih promjena, u stanje sukoba. Očeva generacija nastoji zadržati sve po starom, a sinovljeva se bori za promjene. Na jednoj i na drugoj strani je naglašena samovolja i inat. Sukobi se obično javljaju kod diobe kuće i zemljišta, a ponekad i pri odabiranju djevojke, jer i tu otac želi zadržati odlučujuću riječ. Kao jedini vlasnik očevine i stečevine, on može raspolagati imanjem po volji. Može ga otuđiti, kao što to čine alkoholičari, razdijeliti podjednako među sinove kao baštinu, ili dati jednome više, drugome manje. Ako umre bez oporuke, građanski sud dodjeljuje svim članovima obitelji podjednako, protiv čega se buni najstariji sin. Kao najstariji, on je i najviše uložio u domaćinstvo, a sada mu se to ne priznaje pa se osjeća oštećen. Ako je imanje bilo veliko, radio je s ocem. Ako je bilo maleno, radio je drugdje i tako pomagao kućni budžet. U svakom slučaju želi u diobi imati povlašten položaj, a braća mu to osporavaju. Zato se on nastoji odijeliti od oca još za njegova života i dalje raditi za svoj račun, a otac neka ostane sa sinom kojega odabere. Sinove drži na okupu još samo očev vlasnički autoritet, pa ga na diobu sile ponekad fizički, a najčešće moralnim pritiskom. Ako ne pristaje, rugaju mu se, zadirkuju ga, ignoriraju, pa čak i preziru.

Sin jedinac, ukoliko je još i samovoljan, ne ustručava se pokazati starom ocu i materi da su mu na teret. Ponekad ide tako daleko da im ne da jesti, bar ne s ostalima, a zimi im uskraćuje potreban ogrjev. Od straha da ne dozive tako jadnu starost, roditelji prepuštaju upravu imanja sinu, nastojeći na nj utjecati samo opomenama: »Kako štediš, ta-

ko imaš.« »Kako ti s nama postupaš, tako će i tvoja djeca s tobom postupati!«

Da bi odrasla, a neposlušna sina prisilili na posluš, roditelji se pozivaju na javno mišljenje i vjerske motive: »Zar te nije Boga strah i pred narodom sram?« Oprezno prijete i mogućnošću razbaštinjenja kad mu govore: »Tko nas dohrani kako treba, njemu ćemo sve ostaviti.« Iz takvih i sličnih izraza vidi se da je ljubav igrala malu ulogu, a mjesto nje zavladao je strah i interes.

Jadni roditelji znali bi pod stare dane doživjeti i to da kod susjeda traže koru kruha i topao krov. Ponekad bi ih djeca tako zapustila da ih ni pred smrt ne bi prigledala, ali bi se zato već na groblju po ukopu oca ili matere svađala oko baštine. Ideal mladih je bio: biti slobodan, oženiti se, raditi za svoj račun, biti svoj gazda.

U oca s malim posjedom a brojnom djecom prilike su bile još teže. Svako dijete kad ponaraste gleda na svoju budućnost i što god radi misli da radi za drugoga. Ako i podijele zemljište, parcele su smiješno male, a gospodarstvo bijedno. Mnogi bježe u grad, gdje postaju proleter, ili sele iz domovine. Da do toga ne dođe, roditelji radije ne rađaju djecu ili pribjegavaju pobačaju. Mala parcela znači malu pogaču, mali ugled, malu nadu za brak, jer djevojka neće siromaha, ni mladić siromašicu. Sve je to stavilo roditelje pred nerješive privredne, ljudske i čudoredne probleme, koje su izrazili ovako: »Udaju se jutra, a ne cure.« »Oženio sirotu, sebi na sramotu.« »Jao bratu pokraj sestre!«

Gdje je djevojka jedinica u roditelja, oni nastoje da im u kuću dođe bar radin, ako već ne i bogat zet. Mladići to nerado prihvaćaju, jer se samo na očevini, makar kako bila mala, osjećaju svoji gospodari. Jedinice nisu rijetkost, a roditelji su u njih zaljubljeni pa ih razmaze. Takvima je kasnije teško kao nevjestama jer nije bilo prilike da se u njima razvije socijalni osjećaj, a ostaju previše vezane uz oca i mater.

Donese li djevojka siromašnom mladiću bogat miraz, osjeća se superiorna nad njim, pa »mužić« mora biti »papučar« i puno raditi. Ženina ga svojta ne poštuje, a siromaštvo mu pripisuje nesposobnosti. Žele mu biti tutori. Njega to vrijeđa, pa dolazi do teških rodbinskih svađa. Uzme li, naprotiv, bogat mladić bogatu djevojku, pomnoži im se imanje, ali naraste i strah pred djecom koja bi diobom mogla postati siromašna. Zato misle da je manje djece manje zlo, a bogatstvo što ga imaju jedina garancija za uspjeh onog jednog što su ga rodili. Tako se i s te strane život potpuno materijalizira i dehumanizira. Muževi i žene postaju sve više robovi rada, samoće, tuposti i beznađa. Muževi postaju dapače ljubomorni i počinju zlostavljati svoje žene. Rješenje traže u alkoholu, skitnji i neradu. Gube emotivnu stabilnost i predaju se promiskuitetu. Lako je zamisliti kamo to vodi brak, obitelj, župu i širu narodnu zajednicu. Cijela su

sela polako izumrla, a mnoga su se održala samo zahvaljujući doseljavanju zdrave krvi. Ono što je ostalo strašno je ogrubilo, tako da je selo postalo sinonim tuposti, neukosti i grubosti.

Kroz previranja koja smo opisali ne samo da je jako relativiziran, nego je upravo degradiran pojam i položaj oca, muža, žene, majke, braka, obitelji, djece pa i rodbinstva. Sve unutarnje spone privrženosti popucale su. Prirodna roditeljska, sinovska i rodbinska ljubav, koja je zapravo preduvjet za rast zdrave ljudske ličnosti i razvitak socijalnog osjećaja, ozbiljno je ugrožena. Namjesto nje uvlači se mržnja, sebičnost i zavist. Tek u novijim vremenima, kad budu zaboravljene stare napeposti, porast će klima međusobne ljubavi i povjerenja, ali otac neće nikad više postati obiteljski kralj i pontifeks u starom obliku, čiji su podložnici bili članovi obitelji. Da li je to gubitak i nazadak?

Na to je pitanje teško odgovoriti. Lako je uočiti lomove, ustanoviti promjene, ali je teško prosuditi kvalitetu novonastale situacije. Niti lomovi nastaju sami od sebe, niti se novi odnosi stvaraju sami po sebi. Sve promjene koje nastaju na obiteljskom planu treba promatrati u širokom kontekstu razvoja čovječanstva, u plimama i osekama kulture jednog kraja.

U novim je prilikama srodnička ljubav ohladila, ali je stala na zdraviju osnovu. Materijalni interesi ne igraju više tako veliku ulogu da bi sputavali slobodu ličnosti. Nitko više ne očekuje da mu roditelji osiguraju budućnost, nego se pouzda u svoje sposobnosti i u svoj rad. Rijetko se djeca bave istim zanimanjem kojim su se bavili i njihovi roditelji, osim onih na selu. Dolazi do veće jednakosti i partnerstva, do osobne zrelosti i odgovornosti. Za promijenjene životne prilike izrasta nova ličnost, novi čovjek, pozvan da samostalno upravlja svojom sudbinom. Roditelji više ne gledaju u djeci buduće donosiocce bogatstva zajedničkom domu, nego u prvom redu pozvanike Božje k stolu života. Počinju se više shvaćati kao suradnici Božji u jednom veličanstvenom planu. Svoju roditeljsku dužnost i ljubav počinju shvaćati kao služenje drugome da i on postane osoba, da dođe do zrelosti i samostalnosti, do punine dobi u milosti i mudrosti. Gledano s kršćanskog stanovišta, to je svakako značajan napredak, iako on još nije zahvatio u širinu.

Opisana previranja nisu uklonila samo nimbus očinstva, nego su relativizirala i shvaćanje samostalnosti i vlasti. Upravljanje samim sobom i svojom obitelji ozbiljan je zadatak, kojega se mladi ponekad i plaše, što se u prošlosti nije zapažalo. Za ispunjenje tog zadatka sudbonosno je već ono ozračje što ga dijete »udiše« **u najranijoj dobi svoga života**. Već tada kad se u njega utiskuju prvi **dojmovi o životu i ljudima, stječe ili ne stječe** prikladnost za buduće pravilne obiteljske **odnose**. **Za ispunjenje toga zadatka** nitko ne postaje sposoban preko noći, nego samo dugim odgojem, od kojega je najvažniji onaj u roditeljskom domu.

Rasulom patrijarhalne obitelji i odbacivanjem paternalističke uprave nastupilo je novo doba za obitelj. Roditelji ne mogu više auktoritetom prekriti svoje nedostatke, a sklad između njihove riječi i života najsigurnije je jamstvo da će djeca primiti ispravnu orijentaciju za svoju budućnost. Očovječenje čovjeka u individualnom i kolektivnom smislu neizbježan je zadatak, ali i dugotrajan proces, koji u svakoj generaciji počinje zapravo iznova. Ne radi se tu o makar kakvom očovječenju. Čovjek mora u sebi ostvariti Stvoriteljevu zamisao o sebi. Tek ako je tako ostvari da mu se na kraju može reći: »Prošao je zemljom čineći dobro«, bio je u pravom smislu riječi čovjek. Humanizam za koji se kršćanin zalaže nije bilo koji, nego samo onaj koji je navijestio Isus iz Nazareta: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!« U tom smislu humanizacija ostaje trajan zadatak obiteljske kateheze. Ona bi trebala stvoriti obiteljsku crkvu ili obitelj—crkvu, prebivalište Božje, zajednicu po kojoj se Bog ponazočuje među nama, postaje Emanuel.

Položaj žene u obitelji nakon rasula zadruge

Dehumanizacija obitelji još se bolje ilustrira položajem žene.

Kad je oženjen sin krenuo u borbu za svoju samostalnost, nadala se i njegova žena od toga imati koristi pa mu je odlučno stala uz bok. Ako mu je udajom donijela bogat miraz, onda ga je i poticala na borbu. Zbog takvog njezina stava sručit će se na nju kao strankinju u kući sva osvetna mržnja svekra i svekrve, koji će je optuživati za nemir i razdor u kući. Dok će se muž držati nekako po strani, u obranu će joj ustati sva njezina svojta, pa će neizbježna dioba biti popraćena ružnom svađom i dugotrajnom mržnjom na širem međuljudskom planu. Povrijeđena nevjesta će zabranjivati djeci da posjećuju djeda i baku s tatine strane, dok će ih svojim roditeljima slati upadno i često. Time će u roditeljima svoga muža probuditi bol i ljubomoru, a djetinju dušu zasjeniti smutnjom. Zbog pre-zaposlenosti ili odsutnosti muž to i ne zapaža, a miri se s onim što žena čini jer joj je silom prilika morao prepustiti odgoj djece.

Odnosi između svekrve i nevjeste postaju strašno žučljivi. Ako zbog nekih razloga i ne dođe do diobe, među njima vlada otvorena ili prikrivena, ali trajna napetost. Gdje je muž previše popustljiv, slabić, nevjesta će preoteti maha, a onda jao svekrvi ako se ne pokori. Narod je to izrazio ovako: »Jao staroj materi, gdje ognjište mlada guja čuva!«

Ratovi i dugotrajno zapošljavanje muževa izvan kuće doveli su žene u vrlo težak položaj. Morale su preuzeti mnoge muške poslove, bez kojih nijedno domaćinstvo na selu ne može opstati. Ako je svekrva još pri dobroj snazi, a nevjesta nije tim poslovima vična, nazivat će je razmaženom ljenivicom i progoniti, ne štedeći je ni kad bude trudna. Premda je i sama nekad bila majka, grubi je život otupio u njoj sve one fine osjećaje koji su svojstveni ženi i majci.

Mladi naraštaji pobjeđuju već samom smjenom generacija na pozornici života. Ipak 'rat' između djece i roditelja najbolje nam izriče zdvojan prijekor što ga roditelji uputiše djeci: »Dao Bog pa i vi dočekali ono što ste nama priuštili!« — »Naužili se vi našega života!«

Ispravnije i potpunije shvaćanje četvrte Božje zapovijedi razvija se vrlo polako, a s njim i svijest da je poštivanje roditelja najuže vezano s pravilnim odgojem djece. Samo pravilnim kršćanskim odgojem, po kojem je na prijestolju doma i obitelji Bog otac, a ne tata vlastodržac i po kojemu smo svi djeca Božja i pozvani na međusobno služenje, stvaraju se pravilni međuljudski odnosi u obitelji, pravo humano ozračje slobode. Bez takvog odgoja ni roditeljsko mezinčje, ni dijete koje mora rasti bez roditeljske ljubavi ne može odrasti u zrela čovjeka i vrijedna građanina. Razvoj zdrave i potpune ličnosti, sposobne da se ugradi u širu zajednicu i na korist cijelog društva, zajamčen je samo pravilnim odgojem u roditeljskom domu, u ozračju zdravih međuljudskih odnosa.

Sjetimo se još i činjenice da su često roditelji određivali mladića svojoj kćerci, gledajući više na bogatstvo kuće nego na sklad srdaca, pa će nam dehumanizirani položaj žene biti još jasniji. Sve bi još išlo nekako da osiromašenje mnogih krajeva nije utrnulo u ljudima nadu u bolje sutra. Muževi su prodavali zemlju i novac zapijali po krčmama, a žene nisu imale čime hraniti djecu. Svaki njihov prosvjed izazvao je muževe na grubu reakciju te su i nehotice potvrđivali istinitost izreke: »Pijana glava dvostruko je luda.« Što je neki kraj u to krizno doba bio primitivniji, postupak sa ženom bio je to grublji. Ponekad su muževi i namjerno izazivali žene, da im njihov prosvjed posluži kao opravdanje za zlostavljanje. O tome nam svjedoči izreka: »Nisam ti ja žena da me zadirkuješ!«

Žene su bile toliko rezignirane svojom situacijom da su sve svoje nevolje pripisivale zloj sudbini, kojoj ih je i Bog prepustio kad ih je ženama stvorio. Na sreću, to grubo razdoblje nije vladalo svuda jednako, a ni predugo. Čim je, naime, bio srušen prijesto oca vlastodržca, uzdrman je i auktoritet muža gospodara. Premda su muževi, izborivši svoju samostalnost naspram ocu, postali kočničari daljnje humanizacije obiteljskih odnosa, žene su ipak nastavile započeti proces. Brza ekonomska i socijalna preobrazba društva ubrzala je i emancipaciju žene.

Nepovoljne ekonomske prilike gonile su muževe po svijetu za zaradom, a žene da preuzmu vodstvo gospodarstva i obitelji, da se late muških poslova. Time se u njima razvila muška samosvijest, ali ih se dohvatilo i muške mane. Postale su otresite, grube, dale se na pijanstvo i psovku. Ipak se trijeznima mora priznati da su same bolje vodile gospodarstvo nego s pijanim muževima.

Kroz sve tegobe koje su pritisle žene raslo je među ljudima spoznavanje i priznavanje njihove vrijednosti, a u njima samima rasla je samosvijest. Tom pozitivnom razvoju puno je pridonijelo obvezatno školovanje djece obaju spolova. Crkva je odlučno ustala protiv svakog gaženja ljud-

skog dostojanstva, dižući glas u obranu majčinstva, braka, djeteta, obitelji. Nadalje, u »mini-obitelji« ženu nema tko zamijeniti kao nekoć u zadruzi. Oboli li ili umre, sav teret za obitelj pada na muža, koji tek tada pravo počinje shvaćati što mu je vrijedila žena i kakav je on neznalica u ženskim poslovima, dok se ona i u muškim dobro snalazila. Srce mu postaje toplije, finije, obazrivije, čovječnije. Ne gleda je više kao sluškinju, nego kao sebi ravnú suradnicu. I u širem društvu polako se probilo uvjerenje da muškarac koji ne zna sa ženom lijepo i čovječno postupati nije čovjek, nije za brak, nije vrijedan žene.

Zavrijediti ženu kao drugu, sebi ravnopravnu osobu, nova je i kvalitetno visoka spoznaja s kojom stoji ili pada ugled muškarca. Žena će muža i dalje nazivati »moj gospodar«, ali to nije više izraz ropske podložnosti, nego izraz ponosa što ima muža, što je žena.

Muško društvo bez žene i žensko bez muškarca postalo je iznimka, dapače nezdravo, osim kad se odabere iz evanđeoskih motiva. Što je Bog stvorio za zajednicu, jedino se kroz zajednicu ostvaruje do punine svoga savršenstva. Muž nije stvoren da »disciplinira« ženu, ni žena da »robuje« mužu, nego su oboje stvoreni za bračnu zajednicu ljubavi da se međusobnim upoznavanjem i pomaganjem uzajamno obogaćuju i oslobađaju od idola muškosti i ženskosti. Tako u sebi ostvaruju Božju sliku i priliku, a Bog nije ni muško ni žensko. Samo rastom u međusobnoj ljubavi i poštovanju, u skladnom prihvaćanju zadataka koji proizlaze iz njihovog zajedništva, postaju zajednica u kojoj Bog prebiva i po kojoj se svijetu dariva, da bi bio humaniji po tome što je božanskiji.